

Presidendi valimine – erakondade konsensuspoliitika proovikivi

RiTo vestlusring

Seekord räägiti Riigikogu Toimetiste ümarlauas presidendi valimisest, analüüsi valimiskampaaniat, seoseid kohalike ja Riigikogu valimistega, meedia rolli ning võimalusi muuta presidendi valimise korda.

Vestlusringis osalesid poliitikud Rain Rosimannus (Reformierakond) ja Eiki Nestor (Sotsiaaldemokraatlik Erakond), politoloog Vello Pettai (Tartu Ülikool), Rahvaliidu teabejuht Agu Uudelepp ning Eesti Ekspressi ajakirjanik Argo Ideon. Küsimusi esitas Riigikogu Kantselei pressitalituse juhataja Aivar Jarne. Valiku vestlusest tegi RiTo peatoimetaja Helle Ruusing.

Kas konsensuskandidaadi otsimine või kevadine poliitiline mäng?

A. Jarne: Vaadake kõigepealt presidendi valimise kampaania algusaega – kevadesse. Kui tõsine oli erakondade ja poliitikute soov leida Riigikogus presidendikandidaat, kes läheks hääletusel läbi? Ja kas selle formaadiga oleks olnud võimalik leida konsensuskandidaati või oli see rohkem poliitiline mäng?

R. Rosimannus: Meie võtsime seda asja küll väga tõsiselt. Ühiskandidaadi otsimise protsessile eelnenud jutuajamised lubasid eeldada, et sellest võib midagi välja tulla. Rääkisime Eiki Nestoriga huvist valida president Riigikogus juba kaua enne avaliku protsessi algust. Kohtusin hulk aega enne protsessi avalikku algust ka Edgar Savisaarega, kes samuti väljendas soovi valida president Riigikogus. Konkreetsele ühiskandidaadi otsimise formaadile osaks saanud kriitika on minu meelest olnud pealispindne. Reeglid võinuks olla ka teistsugused, kuid selle, kas jõutakse kokkuleppele või mitte, määrasid lõppkokkuvõttes ikkagi erakondlikud huvid.

E. Nestor: Vastan sellele küsimusele väga hea meelega. Siiani polegi olnud võimalust seda teemat käsitleda. Lähtusime sellest, et Riigikogus oli niikuinii vaja mingi kandidaadini jõuda. Alternatiiv oleks olnud see, mis toimus viis aastat tagasi: igal erakonnal oli üks kandidaat ja selle kandidaadi taga seisti nii kaua kui võimalik. Loota, et mõni erakond teatab, et meil seekord kandidaati ei ole ja me loobume kellegi kasuks pikema jututa, ei oleks olnud realistlik. Mis puutub sellesse kandidaati, kes nüüd presidendiks sai, siis näiliselt oli avalikkuse ees tema taha jõudmine palju lihtsam kui tegelikult. Ei olnud sugugi nii, et kõik neli Riigikogu fraktsiooni, kes lõppkokkuvõttes Ilvese taha tulid, oleksid kohe sinna tulnud. Oh ei, alles millalgi juuli lõpus selgus, mis tingimustel on võimalik leida Riigikogu vooru 1–2 kandidaati. Aga antud juhul oli soov selline, et tuleksid kõik ning saaksid võimaluse mitu kandidaati välja panna. Meie käest küsiti pärast iga järjekordset vooru: kas te ikka usute? Kui kaua Keskerakond siin kaasa teeb? Nii kaua, kuni nad seal käisid, olid nad teretulnud. Minu meelest oli ka Keskerakonna tulek ühe presidendikandidaadi taha täiesti reaalne. Seetõttu Riigikogu esimeses voorus Ene Ergma esitatigi, et need 68 häält tõesti kokku saada. Ilvese puhul oli selge, et see ei õnnestu. Aga Ergma puhul ei olnud selge sinnamaani, kuni hääletati.

A. Uudelepp: Kui kandidaatide sõelumist vaadata, siis Rahvaliit oli tõepoolest see erakond, kes ei osalenud mitte kordagi, nii et vähemalt meie puhul ei olnud küsimust, kas võtame seda tõsiselt või ei võta. Samal ajal oli Rahvaliidu kandidaat sisuliselt esimene, kes teada oli. Kui veel sõelumist vaadata, siis olid sellel nii omad tugevad kui ka nõrgad küljed. Kui alustada nõrgast küljest Rahvaliidu jaoks, siis paistis üsna selgelt välja, et sõelumisprotsessis vastandutakse kandidaadile, kes oli Rahvaliidu meelest kõige parem. Meie meelest oleks võinud Arnold Rüütel vabalt Eesti Vabariigi presidendina jätkata. Sõelumisel oli ka positiivne pool. Eesti poliitikutele heidetakse tihti ette, et nad ei suuda läbi rääkida, ei suuda kokku leppida, ei suuda vigadest õppida. Kui samasugune kandidaatide sõelumine oleks olnud viis aastat tagasi, oleks olnud küllaltki tõenäoline, et Eesti Vabariigi president oleks saanud näiteks Toomas Savist. Paremerakonnad toona kokku leppida ei suutnud. Seekord suutsid nad kokku leppida ja tegutseda ühiselt paremini kui teine pool. See kajastus ka valimistulemustes.

E. Nestor: Siin pean kohe tegema ühe paranduse: me ei loe ega ole kunagi lugenud ennast paremerakonnaks. Palun ka politoloogidel selles täpne olla.

Presidendi valimise võimalikkusest Riigikogus

A. Jarne: Vaatame ajas edasi. Kandidaadid Riigikogu voorudeks sõeluti välja, aga tulemus oli nagu varemgi. Mida arvate nii selle viimase näite kui ka varasemate näidete põhjal? Riigikogus on olnud kolm ebaõnnestumist ja ainult VII Riigikogu valis presidendi. Kas edaspidi on üldse võimalik Riigikogus presidenti valida?

R. Rosimannus: Ma arvan, et tänavune valimine näitas, et on võimalik. 1992. aastal oli asi muidugi märksa lihtsam, sest siis ei olnud 68 hääle künnist. Seekord jäi valimisest siiski üsna vähe puudu.

V. Pettai: Ütleksin juba eelmise küsimuse kontekstis, et see protsess oli *summa summarum* väga positiivne. Ja milline oleks olnud alternatiiv? See, et parteibossid tulevad kusagil suletud uste taga kokku ja kauplevad, et jõuda mingile kokkuleppele ühiskandidaadi osas. Seekord oli asi palju läbipaistvam ja ka avalikkus oli mingil määral kaasatud. Analoogia on võtta Saksamaalt, kus president valitakse erakondade baasil ja kus iga erakond käib iga kord välja oma kandidaadi. Ainult et proportsioonid erakondade vahel on seal teistsugused, seetõttu saadakse enamuse kätte valijameeste kogu jaotusest sõltuvalt. Eestis võib praegust traditsiooni jätkates tekkida küsimus, kas Riigikogu saadikutele on tegelikult valikut, isegi kui lõpuks jõutakse kahe kandidaadini. Kus on tagatis, et tuleb kaks kandidaati, kes tõepoolest esindavad eri vaatepunkte, mingeid erinevaid seisukohti? Seekord heideti ju ette, et Riigikogus kandideerinud Ergma ja Ilves olid üks ja seesama, mõlemad olid teineteisega kõigis asjades nõus. Kaks tõelist vastaskandidaati tuleks välja võib-olla siis, kui ühele poole jääksid kaks parempoolset erakonda ja siis tsentrierakond ehk tsentri- ja vasakpoolne erakond, kui sotsiaaldemokraate õigesti identifitseerida ning kui nad suudavad tulevikus ka seda konsensust leida, teisele poole jääksid Keskerakond ja Rahvaliit. Kuidas asi seekord valimiskogus lõppes, oli positiivne, sest seal oli tõepoolest konkurents.

R. Rosimannus: Mina vaidleksin vastu. Esiteks taotlebki praegune seadus seda, et presidendi valimisel otsitaks ühisosa. Selles mõttes ei ole ühe kandidaadini jõudmises midagi negatiivset. Presidendis tulebki otsida ühendavat tegurit – sellele viitab ka seadus, mis nõuab presidendiks valimiseks 68 häält. Kui tahame tohutut valikuvõimalust ja enamushääletusi, on see midagi muud, siis peame süsteemi muutma. Teine asi on see, et avalikkuse ette jõudis seekord 12 kandidaati. Tegelikult jahvatasid erakonnad oma kolme kandidaati otsides läbi palju rohkem kandidaate. Võin oma erakonnast nimetada hulga inimesi, kellega me presidendiks kandideerimise teemal rääkisime: Siim Kallas, Signe Kivi, Toomas Savi, Märt Rask ja Jaak Jõerüüt. Kõigi nendega räägiti, aga nad ei olnud valmis kandideerima. Teiste erakondade siseelu ma nii palju ei tea, aga uudistest oli näha, et sama toimus ka teistes erakondades. Uudiste järgi otsustades oli Keskerakonna üks võimalikest kandidaatidest näiteks Mihkel Oviir.

E. Nestor: Meie juhatus lausa hääletas, kes need kolm inimest on. Meil oli, ma ei mäleta, viis või kuus inimest, kelle nimi välja käidi.

A. Jarne: Kes need olid?

E. Nestor: Näiteks Marju Lauristini võimalike kandideerijate seas ei olnud, sest ta ei pidanud seda vajalikuks. Mõni on nüüd solvunud, mõni – jätan nime ütlemata – on meie erakonnast isegi lahkunud, sest ei mahtunud kolme väljavalitu hulka. Mis selle asja avalikku külge puudutab, siis püüdsime algusest peale, et kõik oleks nähtav, et kõik need kaksteist inimest oleksid teada. Ainus asi, mida me püüdsime kivalt varjata, kuigi esimeses voorus ebaõnnestunult, oli see, kuidas erakonnad erinevaid kandidaate hindasid. Sellegi taga oli üksnes soov säästa inimesi, kes hakkasid välja jääma. Sest kõik, kes kandideerisid, on tublid ja toredad inimesed, ent risk olla kaotaja ei ole kellelegi meeldiv. Esimeses voorus saladuse hoidmine ei õnnestunud, ajakirjandus oli tubli. Järgmises voorus läks kõik korda. Sellepärast see, mis edaspidi ajalehtedes ilmus, ei olnud enam tõsi. Seda teadsid ka kõik erakonnad.

Iga viie aasta tagant tsirkust ja leiba

A. Uudelepp: Tegelikult pole üldse võimatu, et president valitakse Riigikogus ära ka praeguse seadusega. Muidugi võib niisugusel juhul esile tulla kandidaat, kes on sedavõrd kompromissivalmis, et kellelgi lihtsalt ei ole tema vastu midagi öelda, ja siis muutub see, et valime presidendi Riigikogus, eesmärgiks omaette. Tänavu oli osale erakondadele väga oluline jõuda presidendi valimiseni Riigikogus sellepärast, et valimiskogus on soodsa tulemuse saavutamise keerulisem. Nii et tegelikult võiks presidendi vabalt valida ainult Riigikogus, praeguse tagavaravariandita. Nüüd on presidendi valimisse tegelikult sisse kirjutatud, et iga viie aasta tagant saab rahvas tsirkust rohkem ja leiba natuke vähem.

V. Pettai: Ma ütlen kiire lause vahele: valimiskogu oli sama dilemma ees, tema pidi ka presidendi lõpuks ära valima.

A. Uudelepp: Jah, aga kui valimiskogu varianti ei oleks, motiveeriks see ka poliitikuid end käsile võtma ja leppima kokku valimise Riigikogus. Mitte niimoodi, et iga viie aasta tagant hääletatakse kolm vooru tühja. Seejuures teati seda ka viis aastat tagasi väga täpselt, et ei

juhtu midagi, mõlemad kandidaadid saavad Riigikogu teises voorus 33 häält või palju see oligi, ja lähme aga edasi.

A. Ideon: Tänavused presidendi valimised olid ehk siiski veidi teistsugused kui 2001. aastal. Eelmisel korral oli tõesti Riigikogus enne kõiki voore sada protsenti selge, et presidenti ära ei valita. Seekord oli samuti tõenäoline, et presidenti ei valita, aga päris sajabrotsendiliseks tõenäosust siiski pidada ei saanud. Tarvitsenuks vaid mõnel üksikul rahvaliitlasel ja keskerakondlasel oma poolthääl näiteks Ene Ergmale ära anda, kui Ergma olekski olnud president. Seekord oli määramatust veidi rohkem.

Minu meelest käitusid kõik erakonnad siiski oma huvide eestkõnelejana. Rahvaliit, mitte minnes kaasa selle ümarlauaprotsessiga, käitus presidendiparteina. Teised, kes ei olnud huvitatud Arnold Rüütli valimisest või olid huvitatud vähemalt mingite muude võimaluste kompamisest, osalesid ümarlauaprotsessis.

V. Pettai: Kui rääkida protseduurist ja asjadest, mis läksid viltu või korda, siis paljud asjad jah läksid korda. Kripeldama jäävad selle juhtumi puhul kaks asja. Esiteks: millistel tingimustel või kuidas tegelikult käituvad Riigikogu liikmed, kas annavad oma hääle või ei anna, kas osalevad selles valimises või ei osale. Teiseks: kas ja kuidas aitab see kaasa poliitilise traditsiooni ja poliitilise kultuuri kujunemisele, kui suur hulk inimesi toetab küll ühte kindlat persooni, kuid vaatamata vajalikule häälte arvule nad teda Riigikogus ametlikult üles ei sea. Tõsi, Arnold Rüütel ütles ise välja, et ta ei soovi Riigikogus kandideerida, vaid alles valimiskogus. Kandidaadi isiklik soov on ühtpidi arusaadav, teistpidi siiski imelik: inimene, kes tegelikult tahab president olla, ei lase ennast üldse esimeses voorus proovile panna...

Apoliitiline kandidaat kui hüpe tundmatusse vette

A. Ideon: Huvitav, et tõsiselt ei kerkinud esile ühtegi täiesti mittepoliitilist kandidaati.

E. Nestor: Mis on nii-öelda apoliitilise kandidaadi nõrkus? Kõik need, kes peavad teda valima, mõtlevad, kes nüüd ikkagi presidendiks saab. Poliitilise kandidaadi puhul seda küsimust ei teki. Seekord pakuti inimesi ka apoliitilisema poole pealt. Kõigi nii-öelda kõrvalt toodud kandidaatide puhul oleks jäänud küsimus, kes see president siiski on. Kes saab tema kantseleiülemaks, kes on tema meeskonna teine ja kolmas number? Milline partei on siis presidendipartei? Apoliitilisel kandidaadil peaks siiski olema mingi pisutki selgema piiriga erakondlik joon, et poliitikud teaksid, mille peale nad valides lähevad. Päris tundmatusse vette ei taha keegi hüpata, muidu pärast kõik need, kes teda valisid, ütlevad: see ei ole ikkagi meie mees, me ei tunne teda üldse.

R. Rosimannus: Ühiskandidaadi otsimise protsessi alguses üritasime enne nimede juurde jõudmist sõnastada presidendikandidaadile ka üldised kriteeriumid. Üks neist oli: ta peaks aru saama, mis üldse on parlamentaarne demokraatia, mis on erakonnad ja miks nad on olulised. Apoliitilise kandidaadi puhul on alati risk, et ta arvab, et tegelikult on kõik lihtne, erakonnad ongi lihtsalt kehvad ja tema teab kõike, mis on õige. Seetõttu leidsime, et nii parlamentaarset demokraatia kui ka presidendi rolli mõistmine on nende inimeste puhul,

keda võiksime presidendikandidaadiks esitada, väga oluline. Pigem oli küsimus selles, kas välistame erakonna liikmed kandideerijate ringist. Kõik leidsid, et erakonna liikmeid me ei välista, arutasime selle teema päris alguses läbi.

Meedia mõju presidendikampaaniale

A. Jarne: Lähme teise teema juurde. Meedia teemat me otsapidi juba natuke puudutasime, aga mis te arvate, kui palju meedia mõjutas presidendi valimise kampaaniat ja ka lõpptulemust. Kas meedial oli algatav, edasiviiv või hoopis otsustav roll kuni valimispäevani välja? Millal meedia esimest korda sekkus või kas ta üldse sekkus?

A. Ideon: Meedial oli kahtlemata oluline roll presidendi valimise kampaania kajastamisel ja vahendamisel rahvale. Seda nii arutelu üleval hoidmisel, kes võiks olla Eesti järgmine president, kui ka kandidaatide tausta avamisel.

A. Jarne: Kas meedia ainult vahendas või tegi ka midagi muud? Minu mäletamist mööda oli just Eesti Ekspress kampaania suhtes üks üleskutsujaid, et alustagem.

A. Ideon: Jah, kutsusime president Arnold Rüütli üles teatavaks tegema, kas ta kavatseb kandideerida presidendiks või ei. Nägime, et kampaania algus seisabki selle informatsiooni taga. Arvan, et paljuski oli see nii, mida näitas ka kõik järgnev.

Kui Rüütel tegi oma otsuse teatavaks, oli ümarlauaprotsess juba käimas, aga kindlasti avas see paljud teemad, mis valimistega seoses arutusele tulid.

Kui küsida, kas meedia mõjutas lõpptulemust, siis kindlasti mõjutas lõpptulemust avalik arvamus. Sealjuures kujundab meedias kajastatav kahtlemata avalikku arvamust oluliselt. Selles mõttes ma ei eita meedia rolli.

Aga kui küsida, kas meedia oligi see, kes tegi kellestki presidendi, siis kahtlemata ei saanud see juba Eesti valimissüsteemi tõttu nii olla. Kui ükskord peaksime nägema presidendi otsevalimisi ja otse rahvale suunatud valimiskampaaniaid, alles siis saame näha meedia tegelikku rolli valimiskampanias, eriti presidendi valimise kampanias.

A. Uudelepp: Selle küsimuse püstitamises on juba teatud määral vastus sees, et kas meedia mõjutas valimiskampaaniat. Küsiks in teise poole pealt: kumma poole kampaania suutis meediat rohkem mõjutada ja initsieerida üht- või teistmoodi käituma? See ei ole päris niimoodi, et meedia võtab ja määrab ning siis poliitikud ja kampaaniameistrid jooksevad ja hüppavad. Loomulikult ei ole ma nõus sellega, et presidendikampaania algus viibis sellepärast, et oodata, mida Arnold Rüütel ütleb. Mina küll ei mäleta, et need erakonnad, kes ilmselgelt otsisid Rüütli vastaskandidaati, oleksid võtnud ja oodanud kuni 18. juunini, et vaatame, mida Rüütel teeb, ja hakkame siis mõtlema. Sel ajal oli kandidaatide sõelumine ikka juba täies hoos. Aga kui mõelda, mis veel kogu seda protsessi mõjutas, siis kaudselt oli teatud võtmesündmuseks nüüd juba üle-eelmise riigipea lahkumine. See lõi võimaluse hakata otsima Lennart Meri mantlipärijat. Hakata otsima kandidaati, kes oleks temaga suhteliselt sarnane. See annab ka võimaluse teha meedias paremat kampaaniat. Seega oli

tegelikult see sündmus aktiivse kampaania algus, mitte see, millal Rüütel midagi ütles, millal ametlikult algas sõelumisprotsess või millal üks partei esimees helistas teisele ja ütles, et kuulge, meil oleks kandidaati tarvis.

Kus keerati ja kus ei keeratud vinti üle

E. Nestor: Üldiselt on meie meedia muutunud aastatega väga professionaalseks. Minu meelest kajastati presidendi valimist täiesti mõistlikult, ka 12 kandidaadi sõelumist, millega ei pakutud üle kuni lõpuni välja. Kui vaatame kandidaatide tele- ja raadiodebatte, jäid need minu meelest Rüütli ja Ilvese vahel selgelt viiki või oli seis umbes sama kui hiljem Estonia saalis, suurt vahet ei olnud. Mis puutub kampaanias kasutatud võtetesse, siis ideed inetuks kampaaniaks ei tulnud erakondadest, vaid kusagilt mujalt, mingitelt fännidelt. Ja nii palju kui mina tean, paluti neid inimesi pidevalt sellist kampaaniat mitte teha, et see ei sobi, see ei lähe, me ei ole niisuguse asjaga nõus ja ärge seda tehke. Minul endal oli vähemalt augusti ja septembri jooksul võimalus kolm-neli korda kedagi paluda, et midagi ei tehtaks, sellepärast et see näis mulle imelik, mõttetu ja tarbetu.

R. Rosimannus: Kui vaadata meediapilti presidendi valimise ajal tervikuna, tundub see päris tasakaalus olevat. Mis puutub sellesse, kas meedia mõjutas avalikku arvamust, siis minu meelest oli Toomas Hendrik Ilves enne, kui me üldse protsessi alustasime, kõige populaarsem presidendikandidaat ja ta oli populaarseim ka kampaania lõpus. Nii et selles osas mingeid suuri muutusi ei toimunud, tegi meedia, mida tegi.

V. Pettai: See on tõepoolest õige: kui ühest küljest heideti meediale ette, et see ei kajastanud võib-olla Arnold Rüütli kandidatuuri õiglaselt, siis teisest küljest kajastab meedia iseenesest teatud reaalseid tendentse. See tähendab, et olles otsustanud oma kavatsusi avalikustada nii hilja ning lastes end kandidaadina üles seada ainult valimiskogus ning nähes, kuidas vahepeal olid kaks alternatiivset kandidaati (Ergma ja Ilves) Riigikogus kumbki üle 60 hääle kogunud, muutus Arnold Rüütel paratamatult *underdog*iks ehk tagapool olevaks konkurendiks. Kus kindlasti keerati vint üle, oli kahjurõõm, mida ilmutati ametis oleva presidendi kaotuse puhul. Panin ise hiljem tähele, kuidas Äripäeva asetoimetaja kiitis oma lehe veergudel, et me ei häbene seda ja oleme isegi väga rahul, et me Ilvese presidendiks tegime.

A. Ideon: Nii suur see ajakirjanduse roll kindlasti ei olnud. Ilvesest ei saanud president sellepärast, et mõni ajakirjanik temasse paremini suhtus või temast positiivsemalt kirjutas.

Minu arvates oli meediapilt presidendi valimise kampaania ajal tegelikult väga mitmekesine. Kõik arvamused, mis ühiskonnas olid, leidsid ka meedias kajastuse ja väljundi. Kui keegi hakkab nüüd tegema statistikat ja hindama, milline oli näiteks mingite artiklite toon või hoiak presidendikandidaatide suhtes, võib saada mingi tulemuse, et see oli ühe kandidaadi, näiteks nüüdse presidendi kasuks.

Kas midagi muutnuks see, kui ajakirjandus oleks avaldanud veel kolm või neli artiklit, mis oleks olnud hoiakult meelestatud teise kandidaadi kasuks? Pigem oleks tulemust muutnud,

kui oleks tulnud mingi uus info või uusi mõtteid, aga neid uusi mõtteid enam kusagilt väga ei paistnud. Kõik oluline, mida öelda taheti, sai välja öeldud.

A. Uudelepp: Nii nagu ei pannud Rüütli meeskond eriti tähele artikleid, milles materdati Ilvest, ei häirinud ilmselt ka Ilvese meeskonda absoluutselt need artiklid, kus Rüütli kohta halvasti kirjutati. Eks alati paistab, et just mulle tehti liiga. Arnold Rüütli puhul tuleb arvestada muidugi seda, et teine oli favoriid ja tema seda ei olnud, mis võis mõjutada ka meedia suhtumist kandidaatidesse. Alati on põnevam olla väljakutsuja poolt ning alati on lihtsam ja kuidagi loomupärasem võtta ja urgitseda selle kallal, kes on parasjagu võimul. See ei ole mingisugune Eesti eripära, vaid täpselt niimoodi ongi.

A. Ideon: Minu meelest tegid Rüütel ja tema meeskond selle valimiskampaania ajal ühe vea. Rüütel ei lubanud ennast senikaua käsitleda kandidaadina, kuni Riigikogus valimine läbi oli. Aga see tähendas, et platsil mängisid teised, mis määras ka meedia suhtumise.

E. Nestor: Oli selge, et Rüütli meeskonna põhisuund oli valijameeste mõjutamine ja Ilvese meeskonnal valijameeste valijate mõjutamine. See oli täiesti teadlikult nii tehtud, sest Ilvese meeskonnal seda esimest võimalust lihtsalt ei olnud. Meil ei olnud isegi midagi valida. Meie pidimegi mõjutama valijamehe valikut ja teine pool kasutas seda, mis tal oli lihtsam ja käepärasem, ning mõjutas rohkem valijamehi. Nii et selles mõttes olid kampaaniad tõesti erinevad.

Otsustavaks sai valijameeste jaotumine

A. Jarne: Nüüd jõudsimegi järgmise teemani – valijameesteni ehk kohalike omavalitsuste esindajateni. Mis te arvate, kui palju rohkem kui aasta tagasi aset leidnud kohalike omavalitsuste valimised mõjutasid presidendi valimist? Aastataguste valimiste järel öeldi, et nüüd on ka presidendi valimise tulemus selge, aga paraku läks siiski teistmoodi.

R. Rosimannus: Mina ütleksin, et mõjutasid väga olulisel määral. Kui me pärast kohalikke valimisi arvud kokku lõime, oli valijameeste osas algusest peale selge, et kui Rahvaliid on koos Keskerakonnaga, saavad neile vastu ainult neli ülejäänud erakonda koos. See pilt joonistus välja kohe pärast kohalikke valimisi. Kui ühel pool on neli erakonda ja teisel pool kaks, on küsimus mõnes hääles. Laias laastus oli jaotus umbes selline: 40% ühel pool, 40% teisel pool ja 20% moodustab soo. Umbes selline pilt joonistus kohe pärast kohalikke valimisi. See aitas kõigil erakondadel selle nelja hulgast palju kergemini jõuda äratundmisele, et peame tegema koostööd.

E. Nestor: See on väga õige. Tegelikult oli jaotus 40:40:20 tõesti kohe pärast kohalikke valimisi selge, mis tähendas seda, et nüüd ei olnud kummalgi poolel valijameeste osas mingit probleemi või ebaselgust. Nii seal, kus üks erakond sai volikogus täieliku ülekaalu, kui ka seal, kus kohalikud koalitsioonid läksid samu jõujooni pidi nagu kaks kandidaati presidendi valimistel. Keerukam oli olukord seal, kus kohalikud poliitjooned olid hoopis teistsugused, eriti kus näiteks Rahvaliid ja Keskerakond olid volikogus eri poolel. Aga oli ka selliseid näiteid, et 15–kohalisest volikogust, kus Ilvese ja Rüütli toetajate vahetõde oli 11:4 Ilvese kasuks, tuli Tallinna hoopis Rüütli valijamees. Ja mitte midagi ei olnud teha, kui

kohalikud inimesed olid nii arvanud, sest kohalikud võimulepped on sellised ja kogu lugu. Valdav osa valijameestest – minu meelest ikka suurem osa nendest – andis endale aru, mida ta tegema tuli. Kuigi ka valijameeste valimistel ei saadud igal pool nagu päris hästi aru, miks üks või teine inimene Estonia saali saadetakse. Ma arvan, et seda võivad mõlemad pooled kinnitada, igatahes mulle jäi küll kohati niisugune tunne.

A. Uudelepp: Selles, et hääled nii jagunesid, olen Rain Rosimannusega sada protsenti nõus. Pakuksin isegi, et jaotus oli pigem 45:45:10 või vähemalt midagi sarnaspoole. Rahvaliidule tähendas see, et ainus koht, kus meie saime presidendi valimistel oma kandidaadi läbimineku lootuda, oli valimiskogu. Seetõttu määras kohalike valimiste tulemus algusest peale väga palju. Aga on veel üks asi, mille tahaks ära õiendada. See puudutab valimistaegset retoorikat, kui lendasid vastastikused süüdistused, et käiakse mööda valdasid valijamehi ära ostmas. Nii loodi mulje, et kohalikud omavalitsustegelased on sellised pisikesed rehepapid, kes ongi viis aastat ainult selles ootuses elanud, et nüüd, 2006. aasta sügisel tulevad Tallinnast suured härrad suure seanahkse, rahapakke täis portfelliga neid ära ostma. Tegelikult on ka kohalike omavalitsuste inimesed natuke lugupidamist ja väarikama rolli ära teeninud selles propagandasõjas, mis oli.

R. Rosimannus: Kui tulla korraks tagasi meedia teema juurde, häiris mind sellesama hirmu võimendamine, et Keskerakond ja Rahvaliit jagavad raha ja kes raha ei saa, jääb sellest või teisest asjast ilma. Meie üritasime kogu aeg hoida meedias seda tasakaalu, et tegelikult mitte midagi ei juhtu, kui igaüks tuleb ja hääletab nii, nagu sisetunne ütleb. Aga selle hirmuõhkkonna tekitamise koha pealt ma isegi ei oska öelda, kuhu kivi visata. Meil oli sügav mure, et inimesed hakkavadki kartma, julgemata teha oma valikut nii, nagu süda käsib.

A. Uudelepp: See on kindel, et vähemalt Rahvaliit ei võimendanud seda sõnumit, et meie käime ja ostame hääli. Seda silti me oma rinda raudselt ei tahtnud ja olime selle pärast ka väga mures.

A. Ideon: Aga kui need kahtlused ja hirmud olid ühiskonnas olemas, järelilikult tuli nendest ka kirjutada. Keegi ei mõelnud neid välja.

E. Nestor: Tõele au andes pean ütlema, et kui presidenti valiti meil laupäeval, siis reede õhtul pidin kinnitama, et kui Ilves saab presidendiks, siis ikaldustoetusi ära ei võeta. Ja et minu jutust ei piisanud, pidin võtma ühendust Reformierakonnaga ja Rosimannus pidi teatama, et ikaldustoetusega jääb kõik nii, nagu on. Siis ma pidin vanduma, et ta ise küsis Ansipilt ja ikaldustoetused jäävad alles.

R. Rosimannus: Kui minna valimiskogu temaga üldisemaks, tahan rõhutada, et meie taotlus oli valida president ikkagi Riigikogus, kui vähegi võimalik. Aga juba ümarlauaprotsessi käivitades hakkasime paralleelselt vaatama ka võimalikku valimiskogu seisust. Nii et tegelikult ei hakanud me sellega tegelema alles pärast Riigikogu voore, vaid juba varem, et anda kõigile protsessiosalistele mõista – ei maksa lootuda, et valimiskogus on asi lihtsam või kellegi seis ilmselgelt parem.

Presidendi valimisest Riigikogu valimiseni

A. Jarne: Aga võtame tulevased valimised. Eelmiste valimistega on selged seosed välja joonistunud ja tulemus teada, aga kuidas on teie arvates presidendi valimine seotud Riigikogu valimisega? Kas presidendi valimine on Riigikogu valimisega seotud või oli ka presidendi valimine osa Riigikogu valimisest?

V. Pettai: Kindlasti on need valimised omavahel seotud. Keskerakond ja Rahvaliid kasutasid seda isegi oma kampaania stardipauguna, sõlmides koostööleppe, mis ei puudutanud mitte ainult presidendi valimist, vaid ka hilisemaid valitsuskoalitsiooni tingimusi. Selles pole midagi hullu, sest need kalendrikombinatsioonid on demokraatlikus riigis (s.t. korrapäraste valimiste puhul) paratamatud.

R. Rosimannus: Presidendi valimise tulemusena on loodud teine õhustik, teine poliitiline reaalsus võrreldes sellega, kui praegu oleks Kadriorus Arnold Rüütel. Kogu kontekst on hoopis teistsugune.

A. Ideon: Jah. Ainult et kui presidendikampaaniat ei oleks olnud, oleks Riigikogu valimiste kampaania praegu võib-olla juba palju märgatavam, kui tegelikult on. Paljud inimesed, ka kampaaniategijad ise, on sellest parasjagu väsinud ning nüüd on olnud kuu aega suhteliselt vaikne. Rahvas saab sellest samuti natuke puhata, enne kui kõik täie hooga jälle käima läheb.

R. Rosimannus: Keskerakonna ja Rahvaliidu lepe on enne eelseisvaid valimisi tegelikult terav küsimus. Mida see nüüd tähendab? Minule on siiani ebaselge, kas see on platvorm, millega kaks erakonda lähevad koos edasi valimistele või kui see ei ole platvorm, siis kuidas sellest lahti öeldakse?

E. Nestor: Toon lihtsa näite. Et Reformierakond tõi Ilvese varem välja, tuleb nendele Riigikogu valimistele minnes vaieldamatult kasuks. See andis neile võimaluse pool aastat enne Riigikogu valimisi Keskerakonnast distantseeruda. Meile kui erakonnale tuli nende samm kahjuks, aga Ilvesele presidendiks saamisel jälle kasuks. Seega ei ole selles mitme peale kokku presidendi otsimises nii, et kõik võidavad. Igaüks pidi kusagil mingit pidi kaotama. Meil tuli see kaotus paratamatult alla neelata, sest vastasel korral oleks meil olnud valida, kas minna Riigikogu valimistele nii, et meil on president, või hoopis nii, et see, keda inimesed arvasid saavat presidendiks, tegelikult ei saanudki selleks. Seetõttu tuli järjekordselt teha poliitiline otsus, et kahest halvast tuleb valida vähem halb. Täpselt samamoodi tuli ka kõigil teistel kusagil milleski järele anda. Kaasa arvatud Rosimannusel, kellel tuli ilmselt rahustada Reformierakonna veendunud valijamehi pärast iga Ilvese intervjuud raadios või televisioonis, mis, nagu ma ette kujutan, polnud kuigi lihtne.

A. Uudelepp: Kui võtta ja vaadata parteide reitingute dünaamikat pärast presidendi valimist, siis ma ei ütleks, et seal on mingisuguseid tohutuid hüppeid või kukkumisi olnud seoses sellega, et Kadriorus olev härrasmees kannab nüüd teist nime kui varem. Sellepärast et Rüütel presidendiks ei saanud, ei lähe Rahvaliidu veendunud valijaskond Rahvaliidu tagant ära. Ja Rahvaliidul on viimaste valimiste jooksul mingisugune häältepagas kogu aeg olnud.

Pigem on meie valijatel nüüd rohkem motivatsiooni, sest nende alatine lemmik Röötel on paljude veendunud Rahvaliidu toetajate jaoks pigem nagu märter. Seetõttu allajäämine presidendi valimistel näiteks meie erakonna seisukohalt vaadates üldist häälte massi ilmselt väga palju ei mõjuta, kuigi kindlasti on asju, mis mõjutavad rohkem. Aga kui rääkida KeRa lepingust, siis see leping ei ole kahe partei ühine valimisplatvorm 2007. aasta Riigikogu valimisteks. Rahvaliidu jaoks on selles lepingus põhiline, kui võtta ja lugeda selle esimest lehekülge ehk strateegilisi pikaajalisi eesmärke, mis on meie ühisosa Keskerakonnaga. Kuna oli teada, et minnakse välja valimiskogu peale, tuli ka meil võtta ja näidata, mis on see ühisosa, kus me saame Keskerakonnaga koostööd teha. Nii nagu Rosimannus pidi Nestori kinnitusel pärast iga Ilvese intervjuud rahustama ning lohutama Reformierakonna toetajaid, nõnda pidime ka meie seletama, mida koostöö Keskerakonnaga nüüd tähendab. Ning seda on palju parem rääkida siis, kui ühised eesmärgid on kirja pandud, et meie meelest on võimalik ühtemoodi tegutseda just selles, selles ja selles asjas.

Presidendi institutsioonist tulevikus

A. Jarne: Mida te lõpetuseks kõigi praeguste valimiskogemuste taustal arvate sellest, kas presidendile ja tema institutsioonile tuleks pädevust ja võimu juurde anda või mõtleb keegi, et presidendiinstitutsiooni võiks üldse ära kaotada?

E. Nestor: Minul on selles küsimuses olnud pikka aega päris kindel arvamus. Minu meelest tuleks Eesti presidendi puhul täpsustada tema volitused, ja see on ainuke asi, mida on vaja teha. Praegu on nendes volitustes kaks ebaselget kohta. Üks on seotud kaitsepoliitikaga, kus on tõlgendamise küsimus, ja teine välispoliitikaga. Nimelt peaks põhiseadusest olema võimalik selgelt välja lugeda, et kui Euroopa Liidu riigipead kokku tulevad ja liidu tulevikku arutavad, kas Eestist peab seal istuma president või hoopis peaminister. Need on asjad, mis peaksid olema selged ja täpsed. Rohkem mina Eesti põhiseadust ei puudutaks.

R. Rosimannus: Mul ei jää muud üle, kui – ütleme igaks juhuks – üheksakümne üheksa protsendi ulatuses Eiki Nestoriga nõus olla: volitusi on vaja täpsustada, eriti riigikaitse ja võib-olla ka välispoliitika koha pealt. Aga meie ümarlauas oli juttu ka sellest, et natuke võiks rääkida valimiste protseduuri võimalikust kohendamisest. Valimiskogu probleem ei ole see, et kohalikud omavalitsused selles kaasa räägivad. Vastupidi, see kõik on väga tore. Viga on selles, et tänane seadus on tasakaalust väljas, ebaproportsionaalne, jättes linnad maaomavalitsustega võrreldes alaesindatuks. See on ebaloogiline. Valimiskogu tuleks teha koosseisult ühtlasemaks, võttes aluseks näiteks kõige suurema, Tallinna volikogu. Nagu oleme arvanud, tähendaks see umbes 100–120 inimese juurdevõtmist valimiskogusse ja proportsioonid oleksidki paigas. Teine probleem on, et sisuliselt osalevad presidendi valimisel mittekodanikud, mis on presidendi legitiimsuse koha pealt nii ja naa küsimus. Sellest hoolimata ma ei pooldaks mingi hästi lihtsa äravalimise variandi sissetoomist presidendi valimise seadusse, sest sellise tagaukse olemasolu soodustab enamasti alati vahepealset topeltmängimist ning mängimist just selle kõige lihtsama variandi peale. Mida lihtsamaks me äravalimise teeme – näiteks alandades häältekünnist Riigikogus –, seda rohkem leidub neid, kes püüavad kasutada seda oma egoistlikes erakonnahuvides ja konsensuse otsimine mandub mingiks enamusemänguks. Mida võiks võib-olla kaaluda, on

see, et Riigikogu kolmandas voorus tuuakse vajalike häälte arv 68 pealt 60 peale. Kuigi ka see ei pruugi aidata – me ei oska kunagi prognoosida Riigikogu erakondlikku jaotust. Praegu võib asi minna täielikku kaosesse ka siis, kui ka valimiskogu ei saa oma ülesandega hakkama. Seda on paar korda isegi ennustatud, kuid õnneks pole need ennustused teoks saanud. Valimiskogu läbikukkumisest vallaanduva lõputu valimiskarusselli vältimiseks võiks ju kaaluda, et kui presidendi valimine on pärast valimiskogu ebaõnnestumist uuesti Riigikogu kätte läinud, siis piisaks 51 häälest. Kuid nagu ütlesin, ainuüksi sellise võimaluse olemasolu seadustes innustaks erakondi sellise pika ja demokraatiat kurnava võimaluse peale mängima. Seega – väga palju ei ole mõtet midagi muutma hakata.

A. Uudelepp: Olen põhimõtteliselt samuti Eiki Nestoriga nõus, et ei ole mõtet minna presidendi funktsioone torkima. Kui teha presidendist tugevam institutsioon, tähendab see, et talle peab andma tugevama mandaadi. See nõuaks omakorda otsevalimist, mis tähendab, et tuleb hakata väga põhjalikult ümber vaatama ka seda, milline on Riigikogu ja presidendi seos. Näiteks kui ka presidendil on rahva otsemandaat, ei saa Riigikogu presidenti mitte mingil juhul tagandada, sest madalam aste ei saa kunagi ära võtta kõrgemalt astmelt antud mandaati. Praegu, kui põhiseadus on sellisena kehtinud, võib öelda, et see süsteem töötab. Välja on tulnud täpselt need paar kohta, kus pole vaja teha suuri muudatusi, vaid täpsustusi. Selle asemel võiks mõelda, kuidas hoida rohkem parlamendi renomeed. Muidu inimesed mäletavad ainult seda, et näete, poliitikud ei saanud jälle parlamendis hakkama sellega, milleks nad sinna on valitud. Seetõttu tulekski viia seadustesse sellised täpsustused, mis tugevdaksid erakondade tahet leida kompromisse.

Praegust valimissüsteemi ilmselt põhjalikult ei muudeta

A. Ideon: Ajakirjanduse seisukohalt on praeguses presidendi valimise süsteemis üks suur puudus. On võimalik, et kampaaniat sisuliselt ei toimugi, sest kandidaatide esitamise tähtajad on vahetult enne valimisi väga lühikese aja jooksul. Seetõttu on põhimõtteliselt olemas variant, et nendega ei tuldagi varem välja. Mingit kohustust selleks kellelgi ei ole ja presidendi valimine võib toimuda praktiliselt ilma aruteluta.

R. Rosimannus: See tuli tegelikult kõne alla ka meil siin Riigikogu protsessi käigus. Iseenesest oleks võib-olla tõesti mõistlikum tuua tähtaegu natuke ettepoole, nii et kandidaatide ülesseadmise ja valimispäeva vahele jääks suurem vahe. See võiks olla iseenesest mõistlik parandus, sest kandidaat oleks siis kohustatud ka avalikkusega pikemalt suhtlema. Mis puutub üldse kõigisse presidendi valimise korra debattidesse, mis on juba alanud, et kas otsevalimised või mitte, siis peamine arutelu käibki tasakaalu otsimise ümber presidendi mandaadi ja ametivolituste vahel. Kui tahetakse otsevalimist, tuleks hakata ikkagi tõsiselt arutama Siim Kallase pakutud varianti panna peaministri ja presidendi ametid üldse kokku. Meie oleme seisnud praegu pigem selle eest, et ka otsevalimiste puhul presidendi mandaat liigselt tema praegusi põhiseaduslikke volitusi ei ületaks. Selleks oleme pakkunud nn üksiku ülekantava hääle meetodit – et eelduslikult ükski valitud president ei saaks viidata 50% +1 jõuga otsemandaadile.

A. Uudelepp: Kandidaatide esitamise tähtaeg on tõepoolest liialdatult lühike, nagu Argo Ideon esile tõi, nii et hommikul esitatakse ja lõuna ajal juba valitakse. Tegelikult ma siiski ei

usu, et meedias jääksid võimalikud kandidaadid sellepärast pulkadena lahti võtmata. Kui presidendi valimised on tulemas, hakkab meedia hiljemalt kuu aega varem ikka püstitama hüpoteese, kes on need, kes võivad kandideerida. Ideoni ettepanek iseenesest on õige, aga meedia kirjutaks presidendikandidaatidest ikka, sõltumata nende ülesseadmise tähtajast.

A. Ideon: Kindlasti kirjutaks, aga märksa ebamäärasemas olukorras, ja võimalus hüpoteese püstitada, mis ei pruugi hiljem üldse kinnitust leida, on palju suurem. Võib-olla oleks tarvis ka hea tava kujunemist, kuidas ametis olev president osaleb presidendikampanias. Meil on Eestis kaks kogemust, kuidas ametis olev president uuesti kandideerib. Üks kord ta valiti tagasi, seekord ei valitud. Nüüd on küsimus kas või selle kohta, millal president teeb teatavaks oma otsuse kandideerida järgmiseks ametiajaks või mitte. Need traditsioonid kujunevad ilmselt aastakümnete jooksul välja, kuid siiani ei ole kujunenud.

V. Pettai: On üldteada politoloogiline tõsiasi, et otse valitud presidendil on tugevam rahva mandaat. Kuid isegi otsemandaadi saades võib seda nii-öelda maandada, kasutades üksiku ülekantava hääle meetodit; see näitab, et on rida alternatiive, mida kaaluda. Kui panna Riigikogu kolmandas voorus künniseks 60 häält, võib tekkida oht, et lihtsalt mängitakse pangani välja ja seejärel hüpatakse kõik koos üle, või kasutatakse ära lihtsam tee. Lihtsaid valikuid siin ei ole, küll aga tuleks avalikkusele selgeks teha, et tegelikult ei ole ükski erakond enam väga tõsiselt otsevalimisest huvitatud. Seetõttu ei maksa seda ka eelseisvas Riigikogu valimiskampanias välja käia. Lahkudes 2001. aastal ametist, andis president Meri pidulikult üle presidendi otsevalimise seaduseelnõu algatuse. Aga kui isegi sellest midagi välja ei tulnud, tundub, et reaalsus on ikkagi see, et praegust süsteemi nii põhjalikult ümber ei tehta. Pigem keskenduda nendele väikestele parandustele, mis siin on välja toodud.